

АРТЮХ В.О.

КОНСЕРВАТИВНА ІСТОРІОСОФІЯ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО

Розглядаються основні категорії філософії історії Липинського - традиція, поступ, органічність, еліта, нація. Спираючись на дослідження К.Маннгейма, стверджується аналогічність історіософських поглядів Липинського "ідеальному типу" консерватизму.

Значення історіософських ідей В'ячеслава Казимировича Липинського (1882-1931) стає зрозумілим у контексті процесу становлення модерної української нації та державницьких змагань 1917-1921 рр. як досить важливих і, можна сказати, знакових його точок. Справа в тому, що, на нашу думку, існує досить чітка відповідність між періодами націєтворення у політичній сфері та періодами активізації осмислення історичного процесу національно заангажованими інтелектуалами. Українські ідеологи, безпосередньо пов'язані з практикою політичної боротьби, піддавали минуле (переважно українське) процедурі осмислення з надією, що воно може щось "сказати", дати пораду при вирішенні нагальних потреб сучасної їм дійсності. Тому українська історіософія цієї доби фіксує не лише момент поразки визвольних змагань (згадаємо, що фантазування над часовим виміром свого існування притаманне масовій свідомості саме тих народів, вихід яких із неісторичного стану в історію закінчився невдачею), але й є також фактором надії на майбутнє політичне відродження України. Від розгадки таємниці історії, вважали вони, залежить відкриття долі української нації. Знання своєї долі (якої, до речі, не знали навіть давньогрецькі боги) робить нас всесильними відносно майбутнього. Як досить влучно про цю ситуацію писав відомий націоналістичний ідеолог Юліан Вассиан: *"Для нації, що мусять вести боротьбу аж до перемоги - не може бути пізнання власної минувшини самоціллю, заспокоєнням чисто теоретичного зацікавлення, але першим із необхідних творчих засобів, бо справа йде про продовжування життя, а не про погляд на завершену історію"*¹. При цьому метою "осмислюючого" погляду на історію є конструювання певної "картини" чи "образу" історії з точки зору потреб сьогодення. Тому саме історіософія як інтуїтивно-глобальна конструкція бажаної моделі історичного процесу в цілому чи національної історії як його складової й здійснює цю прагматичну функцію. У свою чергу, таке звернення до минулого базується на специфічній ідеї зв'язку між минулим та сучасністю, коли сучасність вважається прямим продовженням минулого; і минуле, у свою чергу, є такою причиною, наслідком якої обов'язково буде сучасність; якісь розриви тут не передбачаються.

Тому не дивно, що в українській політично-філософській думці кінця ХІХ - першої половини ХХ ст. спостерігається своєрідне "згушення" історіософської проблематики. Найбільша кількість історіософських текстів,

Артюх В'ячеслав Олексійович - кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Сумського державного університету.

найбільше розмаїття концептуальних підходів, найбільший вплив на формування суспільно-політичної складової масових світоглядів дозволяє нам зробити висновок, що це був період найвищого злету української філософсько-історичної думки у модерну добу української історії. Серед найбільш яскравих творців історіософського знання цього періоду слід виділити М.Грушевського, І.Франка, Б.Кістяківського, Д.Донцова, Ю.Вассіяна, І.Мірчука, Ю.Липу, М.Хвильового, Є.Маланюка, В.Петрова. На тлі творчого доробку цих інтелектуалів ідеї Липинського виділяються своєю продуманістю, глибиною та оригінальністю.

Одним із перших історіософських поглядів Липинського почав вивчати Іван Мірчук (1931). В одній зі своїх статей він поставив йому в заслугу той факт, що Липинський *“після довгих століть”* спробував відновити велику месіанську ідею *“про післанництво України у світовій історії”* і тим завданням, яке на виконання Україні поклав Великий Бог, є творення на її території *“досконалої синтези”* Сходу із Заходом². Цілісну характеристику філософсько-історичних рефлексій В’ячеслава Липинського зробив Дмитро Чижевський у статті *“В’ячеслав Липинський як філософ історії”* (1932)³. Серед діаспорних науковців окремих аспектів цієї теми торкалися також В.Заїкін, Д.Андрієвський, В.Рудко, І.Лисяк-Рудницький, Л.Білас, В.Ісаїв⁴. Та ще раніше було оприлюднене марксистське неприйняття історіософських ідей Липинського, коли вустами українського історика Матвія Яворського у 1929 р. було сказано, що у творчості Липинського реставрується *“середньовічна містика”* та шукаються ідеали *“у далекій феодальній бувальщині для майбутності”*⁵. Починаючи з 90-х років ХХ ст. потік літератури про різноманітні аспекти діяльності Липинського різко зростає. Окремо виділяються розвідки про рефлексії Липинського над історичним виміром як людського буття в цілому, так і про специфіку української історіософії. Серед останніх публікацій варто виділити роботи М.Русина, К.Галушка, В.Потульницького, С.Бондарчук, Г.Остапчука⁶.

Метою нашої статті є розгляд лише консервативного аспекту філософсько-історичних ідей Липинського із залученням висновків визначного дослідника консерватизму Карла Маннгейма.

Як відомо, Липинський у традиції української інтелектуальної історії належить до політичних мислителів консервативного напрямку. Але політичний консерватизм своїм підґрунтям має консервативний Weltanschauung (світогляд) і відповідний йому спосіб мислення. Тобто консерватизм є не лише політичною ідеологією, а ще й *“способом почування, способом життя”*. У свою чергу, в основі консервативного способу переживання минулого лежить відданість традиції або традиціоналізм. Традиціоналізм - це така психологічна настанова, яка проявляється як тенденція в усьому триматись минулого і уникати новацій. Традиціоналізм є своєрідним *“материнським світоглядом”* або ще *“внутрішнім ядром”* для політичного консерватизму. Якщо порівнювати традиціоналізм і консерватизм, то у баченні німецького філософа й соціолога Карла Маннгейма (1893-1947), наприклад, традиціоналізм - це елементарна, прихована від свідомості тенденція, що притаманна кожному індивіду і яка може актуалізуватись за певних соціальних умов. Тоді консерватизм - це усвідомлена, рефлексивна позиція, по-іншому - це усвідомлений

традиціоналізм. Можна погодитись із дослідником творчості Липинського В.Рудком, який писав, що *“в кожному разі Липинський є наскрізь традиціоналіст, він шукає і знаходить опертя для своїх теорій в минулому України. Почуття історичного в нього дуже сильне. Ціла система соціально-політичного устрою побудована на вказівках минулого”*⁷. Звідси, вивчення особливостей консервативних моментів історіософських побудов Липинського неможливе без розуміння тієї основи, на якій базується його консервативний спосіб бачення світу, - традиціоналізму, як прихованого, так і наявно задекларованого.

Ідеологічні монархічно-аристократичні вподобання Липинського виразно виділяються на тлі суцільного захоплення українських політиків початку ХХ ст. різними варіантами егалітаристсько-соціалістичних ідеологій. Він постійно наголошує, що представляє інтереси *“осілого хліборобського рицарства, як основного консервативного ядра української провідної верстви...”* і відверто пишається своєю належністю до шляхетського стану.

Якщо виходити із тієї думки (може, зараз і не дуже популярної в певних колах дослідників), що *“стиль мислення”* все-таки якимось обумовлений соціальною позицією мислителя, то варто звернути увагу на ідею того ж К.Маннгейма, що консервативний спосіб досягнення дійсності впливає й на специфіку сприйняття принципу історизму. Саме *“соціальна вкоріненість”* веде консерватора до формування історичного мислення з його моментами послідовності, неперервності та традиційності. Тому там, де з'являється історизм, він *“играет роль политического аргумента против революционного разрыва с прошлым. Обычный интерес к истории преобразуется в историзм, когда исторические факты уже не сопоставляются пристрастно с фактами современности, и развитие как таковое становится реальным переживанием”*⁸.

Консервативний тип історичного мислення базується на підході до переживання явищ сьогодення з боку їх минулого. Консерватор бачить будь-яке явище сучасності з точки зору того, що за ним стоїть. А стоїть за таким явищем його минула історія, його початки й наступна еволюція, що впирається в точку *“тепер”*. Таке минуле явища й пояснює момент сучасної його ситуації двоїстим чином: по-перше, вважається, що зараз явище має якийсь сенс лише тому, що одного разу виникло в результаті процесу загального розвитку; по-друге, явище в теперішньому часі має сенс тому, що проявляє певну незмінну тенденцію (закономірність) розвитку, яка, у свою чергу, обов'язково визначається вже фазою його зародження. І в цьому пункті консервативне бачення світу входить в суперечність із прогресистським його сприйняттям, бо прогресист переживає теперішній стан як початок майбутнього, а консерватор вважає, що цей стан є останнім пунктом, якого досягло минуле. Завдяки включенню минулого в теперішнє, розширюється сам модус теперішнього, а це утримує людину від виникнення в її свідомості нігілістичних настроїв, бо проміжним моментом до стану їх існування є якраз відчуття скорочення перебування в теперішньому часі. Минуле в очах консерватора - це не те, що пригадують час від часу, це те, в чому живуть повсякчас, і будь-яка думка сьогодення із такого минулого виростає. Минуле в консерватизмі - це інтегративна частина життя, це інтенсивне переживання подій, які все ще існують *зараз*. І захист такого минулого-теперішнього йде

тому, що воно опинилося під загрозою в сучасності. Отже, історія у сприйнятті консерватора повинна обов'язково закорінюватись у певному ґрунті, і ним може бути як реальна, матеріальна земля, так і таке бачення минулого, що постулює обов'язкову наявність певної основи, онтологічного підґрунтя подій чи артефактів, що рухаються в часі.

*“Консерватор переживаєт прошлое как нечто равное настоящему, поэтому его концепция истории скорее пространственная, чем временная, поскольку выдвигает на первый план существование, а не последовательность”*⁹, - пише далі Маннгейм. Ідея просторового впорядкування часових подій привела до того, що, наприклад, німецький консервативний романтик Адам Мюллер (1779-1829) навіть запропонував вживати термін не *сучасність*, а *співпросторовість*¹⁰.

Цю *“метафізику”* консервативного історизму якнайкраще ілюструють погляди самого Липинського. Першоосною його історіософської конструкції виступає концепт Землі. *“Земля”* є тим началом, в яке *вкорінена* історія певної спільноти. Національна психологія людини формується також під впливом географічного фактору.

Землеробський спосіб існування робить людину залежною від *“твердих законів землі”*, які логічно не можуть бути обґрунтовані. Життя на землі, за Липинським, огорнене первинними ірраціональними бажаннями, які потім відтворюються як у повсякденному житті землеробського етносу, так і на рівні його політичних форм. Усвідомлення своєї єдності із землею-годувальницею, обов'язків перед нею є основою й національної ідентичності. Ідея землі має у своїй основі глибоке почуття органічної єдності нації, тому що все із землі виростає, проживає і в землю зникає. З органічною поєднаністю із землею виростає й любов до неї. *“Патріотизм - свідомість своєї території, а не сама територія - лежать в основі буття і могутності держав”*¹¹, - зазначає він. А тому *“Українцем, своїм близьким, людиною одної нації - єсть кожна людина, що органічно (місцем осіду і праці) зв'язана з Україною; не-Українцем, чужим, людиною чужої нації... єсть кожний мешканець іншої землі...”*¹². І тут Липинський протиставляє свою територіальну модель патріотизму панівному в середовищі українських народників культурно-мовному.

Із потреб аграрного способу життя, на думку Липинського, *органічно*, як зерно формує з себе корінь, стовбур, гілки і крону, виростають соціальні групи (стани), що беруть на себе функції відтворення, організації, захисту та управління суспільством. Джерелом політичної влади у суспільстві є ті, хто володіють та обробляють землю - могутній хліборобський клас. При консервативному баченні між власністю на землю й господарем існує особливий, *“живий”* взаємозв'язок. Власність пов'язується із самою суттю людини, це своєрідне продовження *“членів людського тіла”* (А.Мюллер). Така органічність виразно контрастує з абстрактним характером і міжлюдських відносин, і відносин *“людина - природа”*, наприклад, при капіталізмі, на що звернув увагу ще К.Маркс.

“Землеробський клас хліборобський” із своїх лав виділяє активну меншість, у якій найбільшою мірою розвинутий ірраціональний потяг до влади - провідну верству (національну аристократію). Національна аристократія, живлячись енергією *“Землі”*, збуджує в собі ті творчі сили,

що потім уможливають виникнення ірраціональної волі до влади, яка, в свою чергу, дозволяє провідній верстві відігравати роль авангарду історичного процесу. В основі всіх людських інстинктів лежить “хотіння жити і поширювати своє життя”¹³. Провідна ж верства - це ті, хто, поперше, акумулюють розпорошену енергію мас та здатні керувати людськими хотіннями, стримуючи “тілесні, звірячі пристрасті”, по-друге, це ті, хто здатний на творче зусилля, що спирається на ірраціональне хотіння етносу (“мірилом вартости кожної дійсної аристократії єсть її здатність творити нові цінности...”) ¹⁴. В цьому і полягає волюнтаристська основа історіософських поглядів Липинського. Але як справжній католик Липинський вважає, що воля творчої еліти не безмежна, межі її становить Божий план історичного процесу.

Власне, етнографічна маса, об’єднана спільними матеріальними умовами свого життя, має неусвідомлені “стихійні хотіння до буття собою, до заховання, до поширення себе”¹⁵. Провідна ж верства - це ті, хто усвідомив приспані потяги землеробського етносу (вони є своєрідне національне буття-в-собі) й оформив їх у політичні цілі. Отже, провідна верства є носієм національної ідеології, що раціоналізує стихійні бажання й хотіння пасивної етнографічної маси, які, у свою чергу, виникають на основі єдності людини і землі. Образно висловлюючись, національна аристократія “відіграє... роль дріжджів, на яких пасивне етнографічне тісто того колективу росте і перетворюється в активну націю”¹⁶. Таким чином, нація - це зорганізована на певній території у державу провідною верствою пасивна етнографічна маса. Крім того, провідна верства у Липинського є певним типом особистостей - це “войовники-продуценти”, тобто люди в однаковій мірі здатні як до праці на землі, так і до військової праці, насамперед, щодо захисту своєї землі.

Стихійний потяг до влади, до панування провідної верстви тягне за собою з необхідністю і волю до ризику та самопожертви. У свою чергу, такі риси станового характеру провідної верстви були неможливі без наявності “внутрішньої сили”, що і зумовлює авторитет її влади у свідомості пасивної більшості (“...за упадком внутрішньої сили правлячої меншості йде неодмінно упадок її влади”). Крім морального авторитету, однією з головних рис провідної верстви слід назвати матеріальну силу. Якщо моральний авторитет передбачає вміння “так зорганізувати своє хотіння влади і так володіти засобами війни і засобами продукції, щоб ця влада і ця сила мали в очах цілої пасивної маси нації моральну підставу, моральне оправдання”, то матеріальна сила - це хотіння правити і організувати; володіння державним апаратом і армією; володіння засобами хліборобської і промислової продукції своєї нації, тобто землею та фабриками.

Отже, історичний процес Липинський розуміє як рух в часі етнічно-національних цілісностей, рушійною силою якого виступає стан постійної боротьби наявної і потенційної еліт за право очолити етнічну спільноту¹⁷.

Потрібно також наголосити, що такий консервативно-елітаристський варіант історіософії був би неможливий без заглиблення в деяку інтелектуально-світоглядну традицію. Консерватизм Липинського сягає феодальної структури середньовічного суспільства. Звідси й апологія у нього ієрархічної моделі суспільства, на вершині якої кращі - “провідна верства”

або “*національна аристократія*”. Тут відразу виникають алюзії з небесною та церковною ієрархією Псевдо-Дионісія Ареопагіта, середньовічним становим поділом (“*ті, що моляться*”, “*ті, що воюють*” і “*ті, що працюють*”) та шляхетським етносом із сарматською теорією біля його витоків. Взагалі, коли читаєш його “*Листи до братів хліборобів*”, тебе не покидає відчуття, що ця людина спокійно, ясно і впевнено дотримувалась життєвих орієнтирів на ієрархічну структуру всього Універсуму в цілому та людського суспільства, зокрема. Над всіма людськими бажаннями й способами їх здійснення вивищується трансцендентний світ, і тому в людському світі багато що від цієї самої людини не залежить. Далі є незмінні вищі цінності, такі як любов до Бога й людини, і людська активність може бути лише тоді названа правильною, коли зреалізовується за цими Божими заповідями. Взагалі, у світі є початково щось вище й нижче, і завдання людини - не опиратись, а відповідати цим реаліям.

Вже ранні дослідники творчості Липинського звернули увагу на залежність сприйняття ним історичного світу від глибинних принципів функціонування католицької латино-романської культури (для Липинського “*цей романський світ є світом Аполлона, генія викінченості, зрівноваженості, гармонії. Се світ унятий у певні, ясно визначені рамки, а тим самим обмежений в своїх розвоєвих гонах і осягах*”)¹⁸. Наслідком такого впливу стає раціональний підхід до феномену нації та її минулого. Якщо він навіть говорить про почуття, інстинкт чи інтуїцію, то вони теж “*пересякнені наказами інтелекту*”¹⁹. У зв’язку з таким вивищенням деякими дослідниками ролі раціонального начала з нашого боку потрібно чіткіше вказати на розуміння Липинським місця ірраціональних чинників у його політичній теорії й, насамперед, у його уявленнях про феномен ідеології. Сам Липинський чітко розставляє акценти таким чином: “*Раціональні, розумові закони слова: закони логіки, закони діалектики, тільки тоді можуть придбати творчу силу, коли вони служать не самім собі, а тому ірраціональному, нелогічному, стихійному хотінню, з якого родиться все життя, в тім числі і само слово*”²⁰.

Ірраціональне ж у Липинського - це і “*хотіння маси*” як умова розгортання історичного процесу, це і вольовий потяг правлячої верстви, це і містицизм разом із вірою. Липинський розуміє містицизм як союз людського бажання жити з силами, сильнішими від людських. Саме союз із “*Вищими Силами*” дає людині перемогу в боротьбі за життя, за “*поширення себе*”. Такий містицизм є складовою людської “*властивості живої і глибокої віри*”. Далі Липинський розрізняє справжню “*людям вроджену, стихійну ірраціональну віру в Бога*”, і тут він говорить про містицизм релігійний та віру в “*керуючі людством закони*”, віру у безмежні можливості людського розуму, од природи доброї й рівної одна одній людини, і цей другий, несправжній варіант раціонального містицизму він називає “*містицизмом магії*” або ще “*містицизм дикунів і варварів*”. Роблячи загальний висновок про розуміння ролі раціонального та ірраціонального начал, вкажемо, що для Липинського у сфері ідеології раціоналізм може існувати лише як форма містицизму, яка лише так “*заховує*” (зберігає - В.А.) свій дійсний зміст. Але незважаючи на вивищення ірраціонального чи волюнтаристського чинника у структурі людських дій, все ж таки Липинський бачить його лише в парі з

раціональним елементом, і тут його погляди суттєво відрізняються від поглядів того ж, наприклад, Донцова, у якого шопенгауерівська “*воля до життя*”, ця стихійна, ірраціональна сила, безпричинна і невмотивована, єдина є “*мотором наших вчинків*”.

З точки зору Липинського, сам ідеолог повинен уміти виходити за межі суб’єкт-об’єктної ситуації, якщо він хоче, щоб його доктрина “*працювала*”. Бути ідеологом традиціоналізму означає або свідомо передбачити у своїх побудовах місце ірраціональному моменту, або, ще краще, коли сам ідеолог не буде глибоко піддавати рефлексії національний інтерес і деякий шар своєї доктрини сприйматиме й розповсюджуватиме через віру з використанням у своєму дискурсі магічної функції слів. Бо критерієм цінності соціальної теорії для нього, є врешті-решт, не “*об’єктивність*”, не “*оригінальність*”, не “*науковість*”, а лише ефективність. Тому справжня ідеологія - це не просто теорія, а завжди “*теорія-віра*”²¹. І Липинський так намагається викласти свої погляди, щоб не відлякувати вихованих в раціоналізмі членів суспільства. Тому й ірраціональні чинники зображаються ним не як щось протилежне розуму, а як *справжній розум*, що підтверджений багатовіковим досвідом.

Тепер детальніше про розуміння Липинським феномену традиції. Подія в часі з точки зору принципу історизму є унікальною завдяки контексту і в той же час чимось подібною чи принаймні пов’язаною з попередніми подіями завдяки причинним зв’язкам. З точки зору традиціоналістського бачення, рух одиничних неповторних подій у часі зникає, тут акцентується увага трохи на іншому аспекті проблеми - на перенесенні з певної точки порядку (початкової традиції) в теперішнє деякої цінності чи елементу і його перебуванні в цьому теперішньому вимірі. Потім ця сакральна точка порядку постійно відтворюється в історичному часі й акцентування уваги саме на цій точці приводить до виникнення уявлення про її незмінність, постійність і навіть позачасовість. Таким чином, момент минулого стає умовою справжності, істинності теперішнього. Далі вкажемо, що розуміння традиції може бути двоїтим.

По-перше, вона може сприйматись як дорефлексивна форма особистого досвіду людини, коли перебування в її межах сприймається як щось само собою зрозуміле. Тут традиція не знає, що вона традиція. Первинно традиція - це те, в чому живуть, це наперед сам собою зрозумілий момент сьогодення, а не те, до чого формують ставлення. Людина не бажає *іншої* поведінки, і вона говорить собі: “*Так було завжди і це добре, і це повинно зберегтися й надалі*”.

Людина виявляється нездатна вийти із звичних, найдджених рейок свого існування, що і стає головним мотивом збереження традиції. Назвемо таке неусвідомлене перебування в істині традиції автентичним традиціоналізмом. По-друге, відданість традиції може бути усвідомленою, й тоді виникає традиціоналізм як форма ідеології. Бо такий традиціоналізм - це утвердження традиційних норм при *повному усвідомленні їх традиційної природи* та переконання в тому, що їх цінність обумовлена традиційною передачею із деякого сакрального першоджерела. Власне, такий ідеологічний традиціоналізм активізується тоді, коли існування неусвідомленої традиції опиняється під загрозою, тоді він і з’являється як реакція на зміни чи перспективи можливих змін.

Автентичною у Липинського є та традиція, що проявляє себе, насамперед, на рівні його станової шляхетської ідентифікації, яка розгортається в подальшому в ціле віяло традиціоналістських смислів, що розповсюджуються потім на світоглядно-ідеологічний вимір його життєдіяльності. Беремо на себе сміливість стверджувати, що саме ці неусвідомлені та усвідомлені форми традиції стають для Липинського *механізмом* передачі культурної спадщини із покоління в покоління, забезпечуючи таким чином суспільний взаємозв'язок індивідів та поколінь. Традиція, власне, і стає необхідним елементом у конструюванні Липинським неперервності історичного процесу.

У баченні самого Липинського традиція крім автентичної на рівні його власної ідентифікації, може бути також і явищем рефлексивним і звідси - ідеологічним, бо вона є використання для потреб сучасності *“одідишеного досвіду”*, *“одідичених цінностей”*. Традиція, як пише він, - це коли *“...група, що хоче будувати, організувати суспільство, мусить черпати свої сили сама з себе. Тільки її власна внутрішня сила, її удільна вага, рішає про її здатність притягання, про її вплив на ціле суспільство. Для того, крім спільного економічного інтересу, вона мусить ще мати спільну традицію, тоб-то певну суму історичного досвіду, здобутого її попередніми поколіннями в боротьбі за існування й переданого “з молоком матері”, з вихованням поколінням слідувачим. Оця сума певних суспільних вартостей - що в боротьбі за існування себе оправдали та в досвіді поколінь показали себе для самозбереження тієї групи найкращими - творить те, що ми називаємо культурою. Без культури нема нації, без традиції нема культури. Без об'єднуючої спільної традиції і спільної культури не може існувати група людей, біля якої має об'єднатись і зорганізуватись нація”*²².

Постійне використання елементів досвіду минулих поколінь у сучасності спричинює виникнення ідеї про своєрідну запрограмованість історії нації, по-іншому це можна назвати *долею* нації, якій підкоряється життя окремих індивідів як носіїв національних ідентичностей; вони не можуть відмовитись від виконання певного національного обов'язку. Якщо нація живе у згоді з традицією, то вона черпає додаткові сили сама з себе. Тут постає проблема консерватизму та динамізму традиції, тобто *міри незмінності* досвіду минулих поколінь у сучасних ситуаціях. Д. Чижевський свого часу писав про *“творче”*, *“динамічне”*, *“рухоме”* ставлення Липинського до традиції. Завдання традиції є *“підготовка нової творчої традиції”*²³. Отже, традицію можна вдосконалювати, *“тоб-то обережно відкидати з неї все, що в життю нації показало себе шкідливим, все, що для національної творчості оказалось нездоровим, і з любов'ю та пієтизмом розвивати те, що виказало свою творчу силу і життєздатність - ось завдання тих, хто будує, хто творить, хто живе життям нації, хто з життям нації зв'язує своє власне життя”*²⁴.

Відтворити у сучасності потрібно не буквально форми політичного життя українського минулого, а їх дух, або ще потрібно зберегти не конкретні факти-зразки, а самі принципи збереження спадкоємності. Власне, цей дух, принцип конкретизується у Липинського в державницькій ідеології, яка спирається на авторитет минулого. З цього приводу він пише: *“Ідучи на мотоциклі з газеткою в кешені, старих дум запорожських творити вже*

не можна. Але той самий дух громади-нації може творити вже ідеї-думи інші... Нова машина вимагає нової нової національної форми - це раз. Чим складніша машина, чим більшої зорганізованості людей вимагає вона для своєї праці, тим дужчий мусить бути об'єднуючий дух людей, що нею володіють, тим вища мусить бути їхня суспільна ідея, їхня суспільна мораль - це два"²⁵. Якраз ця цитата є гарною ілюстрацією не тільки рефлексивного ставлення до традиції, але й того факту, з якими специфічними сприйняттями традиції працюють ідеологи для організації масової думки в потрібному напрямку.

Отже, мова йде про постійне використання таких елементів досвіду минулого, які в даний момент дають найбільший ефект з точки зору нагальних потреб сьогодення. Тобто минуле у сучасності не консервується у своїй незмінності, не перетворюється на об'єкт сліпого поклоніння, не стає прикінцевим результатом; воно, навпаки, має функціональну природу. Тому у Липинського традиція - це не тільки сукупність цінностей минулого, що функціонують у сучасності, а ще в якості механізму передачі значущої спадщини й "місце", в якому зароджується розвиток; можливість інновації потенційно вже перебуває в складі традиції. В цілому, традиціоналізм Липинського - це раціональне сприйняття й спроба привнесення у масову свідомість свідомо обраних елементів традиції.

Таким чином, своєрідність принципу історизму Липинського полягає в тому, що він уможлиблюється через поєднання з категорією традиції. На перший погляд, таке поєднання може видатись неприродним, адже з точки зору узвичаєного набору смислів, історизм підкреслює плинність та одноразовість фактів і подій минулого, традиція ж виключає поняття розвитку в часі. Але такими смислами ці два поняття можуть наділятися на рівні "ідеального типу", реальне ж функціонування й історизму, і традиціоналізму передбачає, хоча б інколи, їх взаємопроникливість. Тому потрібно погодитись із твердженням відомого дослідника традицій Єжи Шацького, що "традиция не тождественна историческому сознанию, но представляет собой особую его разновидность, связанную с преобразованием неоднозначных фактов прошлого в однозначные ценности настоящего"²⁶. Консервативний історизм Липинського якраз і стверджує, що суспільний рух може відбуватись лише в стані традиції.

Із консервативного бачення історичної дійсності Липинським впливає і розуміння специфіки поступу та його ролі в рухові історії. Поступ не є для нього тим оптимістичним віруванням, що розповсюджує позитивні зміни на минуле та бачить продовження процесу вдосконалення в майбутньому. Для пояснення моменту ускладнення суспільних змін без ідеї поступу Липинський звичайно обійтись не може, але, знову ж таки, поступ у нього стає можливим лише через зв'язок із категорією консерватизму. Історичний рух спільноти забезпечується постійною боротьбою двох груп правлячої верхівки - тих, що вже прийшли до влади і таким чином зреалізували свій стихійний вольовий потяг та тих, що ще тільки прагнуть влади. Першу групу задовольняє наявний стан речей - це і є консерватори, друга група прагне змін тому, що прагне влади - це ті, хто уособлює своєю діяльністю поступ. Отже, поступ та консерватизм стають у розумінні Липинського двома необхідними для гармонійного руху людських спільнот

началами. При цьому *“силу консерваторів творять, більше у них ніж у поступовців розвинені, здержуючі та організуючі прикмети, здобуті в процесі завойовання, зберігання в своїх руках і виконання влади: - прикмети честі, послуху, вірності і відповідальності, сприяючі... скріпленню необхідних для всякої організації єдності, дисципліни і солідарності”*²⁷. Силу ж поступовців *“творять більше ніж у консерваторів примітивні, а тому посідаючи більший розгон молодості: імперіалізм та містицизм...”* та *“...велике чуттєве, стихійне хотіння поширення та влади і дуже велика віра в законність та правдивість цього хотіння”*²⁸.

Щоб щось розвивалось, а не зникало після моменту виникнення та процесу механічного існування, воно спочатку повинне бути зупинене, затримане, законсервоване, а потім окремі його елементи повинні змінитись у напрямку, що йому приписується значення розвитку. Це положення й стає у Липинського основою його розуміння фактору суспільних змін. Початково поступ є *неоформлена* зміна, розповсюдження якої в такому первісному вигляді може привести лише до винищення поступовцями самих себе у своїй необмеженій свободі, а тому вона й повинна *“огортатися” “задержуючою силою”* зупинки, консервуватись. А інакше наслідком необмеженого, *“нікчемного і розперзаного поступу”* може бути лише реакція, яка проявляє себе в активізації гіпертрофованих функцій держави.

Але якщо розвивається історичний процес *“природно”*, то, на думку Липинського, через деякий час поступовці, що прийшли до влади, стають консерваторами, а *“проти них з глибин громадянства підіймається знов нова хвиля поступовців”*²⁹. Стара ж правляча верства втрачає владу, тому, що *“вона втратила, або хотіння влади і віру в законність цього хотіння, або уміння оце хотіння та оцю віру здержувати і організовувати”*³⁰. Та початково повинне бути спільне сприйняття *“правил гри”* і поступовцями, і консерваторами, спільна основа: здатність бути зацікавленими одне в одному, розуміння того, що зміна не може бути безмежною, а затримувати потрібно щось, тобто зміну, а не пустоту. Тому консерватори не повинні лякатись поступовців, розуміючи, що лише вони сприяють розквітові нації. Нова поступова еліта може, в принципі, прийти до влади шляхом винищення старої, але *“природним”*, на думку Липинського, буде її інкорпорація, *“прийняття в ряди консерватистів” “найкращих та найсильніших поступовців”*, які, в свою чергу, відновлюють своїм містицизмом та імперіалізмом ослаблену енергетику старої еліти. Результуючою такої гармонійної взаємодії еліт стає спокійний еволюційний рух всієї національної спільноти в часі.

Як видно, категорія поступу не наділяється у Липинського однозначно позитивними характеристиками й моральним змістом. Поступ, не оформлений консервативним стримуванням, легко переходить у свою протилежність - революцію. Революційні зміни є *“звироднілим поступом”* хоча б тому, що в циркуляції еліт відбувся збій і сили поступу більше не стримуються консервативною організацією. Тоді відбувається найстрашніше суспільна ієрархія перевертається, і *“...до влади, стратившої силу і авторитет, дориваються не вишколені і не вимуштрувані консерватистами в рамках організованої законної боротьби, найсильніші і найкращі поступовці, а ріжне неперевродивше революційне шумовиння, яке*

ніякими засобами не брідиться, щоб оцю безавторитетну і осмішену владу захопити”³¹.

Тільки тому, що є передача традицій, є й поступ та еволюційний розвиток у цілому. Справді, якби кандидати на нову еліту, “*піднявши своїм зусиллям пасивний народ проти провідників старих*”, поголовно знищували їх та створений ними ступінь духовної і матеріальної культури, то потім, захопивши владу, вони б за часи свого правління змогли хіба що досягти лише культурного рівня розвитку своїх попередників, “*доходячи до того самого місця розвитку*”. А потім народ знову б під проводом нових кандидатів на владу винищив цю еліту, то, “*розуміється, ніякого поступу при оттакім “природнім розвитку” не було б. Не було б тому, - робить висновок Липинський, - що поступу не можна помислити без досконалення і розвитку вже існуючого, яке, щоб мати досконалитись і розвиватись, мусить бути задержуване, мусить бути консервоване*”³².

В цілому, поступ розуміється Липинським як сукупність змін, які рухаються у часі по горизонтальній лінії. У нього немає такого його бачення, коли кожний наступний етап у розвитку суспільства сприймається як досконаліший, а значить - вищий за попередній, і вибудовується ідея “*драбини прогресу*” для розуміння його специфіки, що було так характерно для позитивістськи налаштованих філософів історії ХІХ ст. До того ж, як уже наголошувалося, поступ уможлиблюється тільки в парі з моментом стримування. Ось таким бачиться цей консервативний поступ Липинському.

Зміни в житті суспільства не визнаються тоді, коли їх справді немає або коли вони настільки мікроскопічні, що їх важко помітити. Такий стан справ якщо і можливий, то лише у первісному суспільстві. У модерних спільнотах бажання не помічати постійної змінюваності всіх аспектів суспільного життя приводить до неадекватного сприйняття дійсності в цілому. Тому консерватори не можуть не звертати уваги на цей факт, а значить, відійшовши від догматичної позиції, захищають таку модель суспільних змін, коли вони розуміються як поступові, спокійні, нерізкі й їх, врешті, не повинно бути багато на певному часовому проміжку; саме тоді рух нації в історії *розгортається єдино можливим легітимним способом*. І консервативне бачення *впорядкованості*, з точки зору того ж таки Маннгейма, передбачає постійне косметичне доповнення вже існуючого, без різкої зміни його суті. Поступовий еволюційний рух є рух із зупинками, коли в межах конкретних ситуацій в конкретному контексті *окремі* соціальні фактори, що скомпрометували себе, замінюються іншими *окремими*, але, зрозуміло, покращеними факторами³³. Тому й традиціоналізм як серцевина консервативного світогляду не визнає будь-яких змін, окрім такого їх типу, які повністю переривають певну традицію або зводять її присутність в сучасності до мінімуму³⁴.

Прекрасно *розуміючи*, що “*кожна нація може мати тільки таку форму національно-державного ладу, який з цієї традиції виростає і на який цієї традиції вистачає*”, Липинський і конструє ідею Гетьманату як найбільш адекватної форми державного устрою для української сучасності. “*Українська національна традиція зв’язана нерозривно з поняттям Українського Гетьманства. З упадком Гетьманства падала й Україна. Хто хоче воскресити, відродити Україну, той мусить реставрувати*

*Гетьманство*³⁵, - пише він. Гетьманат як політичний режим повинен бути відновлений тому, що він отримав санкцію істинності від минулого. Липинський не хоче сам собі зізнатись, що ідея Гетьманату - це не більше, ніж історична ремінісценція, пробуджена в ньому історіографією; він хоче *вірити*, що сліди цього уявлення збереглись в теперішньому часі і ще є спадщиною певних соціальних груп.

Об'єктивно Липинський сповідує не ідею *збереження вже існуючого* у змінених умовах, що є таким характерним для консервативного світогляду, а ідею *повернення* колись існуючого в сьогоднішній день, де воно відсутнє зараз і навіть протистоїть елементам теперішнього. А це вже інший поворот справи, бо мова тоді може йти лише про *революційні* способи впровадження нової форми правління в сучасність. Одна справа - консервація, а інша - реставрація. Тому Липинського з його спробами реалізації ідеї Гетьманату можна чіткіше охарактеризувати як революційного консерватора.

Заглибленість Липинського у "*правду Землі*", правду патріархальних переживань змушує й відновлення Гетьманату в ХХ ст. також потрактувати в органічних категоріях: "*Не може бути хліборобського господарства без голови - господаря, не може бути без Господаря й Держава. Й тому ми - Української, а не чужої держави бажуючи - хочемо свого Господаря Землі Нашої мати. Тому ми "гетьманці", тому ми оце будуче Гетьманство-Господарство у формі наслідственної монархії собі уявляємо*"³⁶. Або ще один приклад використання Липинським подібної органічної риторики: гетьманство для нього - це "*матка українського рою, без якої цей рій не летітиме туди, куди сам хоче*"³⁷. Правлячий гетьманський рід розуміється тут не лише як демографічна категорія, але, що ще важливіше, і як соціальна одиниця, що кровно поєднана із землею, з володінням певним майном, із садибою. Тоді територія країни - це "*садиба*" гетьманського роду. І Гетьман - це не лише символ державної єдності, а ще й той, хто особисто і глибинно ототожнений саме з цією землею-Україною.

Субстанція родового Гетьманату для Липинського втілилась у прямому нащадкові останнього виборного гетьмана Лівобережної України Івана Скоропадського - царському генералі Павлі Скоропадському. Він і повинен стати на чолі органічної ієрархії соціального світу і господарем, і в той же час "*Символом України*"³⁸. Таким чином, Павло Скоропадський стає живим втіленням (носієм) архетипу Гетьмана, першообраз поведінки якого стає уособленням української форми влади. На думку Липинського без персоніфікації такої форми політичної влади обійтись неможливо. Справа в тому, що сама "*народня маса весь час намагається персоніфікувати свої національні змагання, усе зв'язуючи їх з іменем то одного то другого популярного діяча*". Такий потяг маси до персоніфікації можна пояснити тим, що "*нація наша намагається знайти для виявлення нашої стихійної містичної національної душі таку реальну зовнішню форму національного існування, яка степені розвитку тієї нашої національної душі відповідає*"³⁹. Тоді й політикам нічого не залишається, як прийняти ці реалії і зрозуміти, "*...що без персоніфікації несвідомої, стихійної національної ідеї мас, ці маси не можуть національно усвідомитись, то єдиним засобом для персоніфікації української національної і державної ідеї є реставрація старинного, традиційного національного українського Гетьманства*"⁴⁰.

Таким чином, історіософські ідеї Липинського мають чіткі аналогії з “ідеальним типом” консерватизму, вибудованого в дослідженнях Маннгейма. Назвемо такі їх риси, як ірраціоналізм у сприйнятті механізмів функціонування нації (поняття містицизм, магія, віра, “стихийне хотіння”); органічність, “живий” зв’язок землі і станової структури суспільства, землі та нації; ідея Гетьманату як органічного володіння землею-Україною; ідея суспільної ієрархії; консервативний історизм; поступові еволюційні зміни, а не революційні розриви; розуміння поступу лише у єдності з моментом консервативного стримування; свідоме культивування традиції; конкретність мислення. Ці моменти добре ілюструють положення про своєрідність української національної форми консервативної історіософії.

¹Вассиян Ю. До головних засад націоналізму [1928] // Ю.Вассиян. Твори. - Торонто, 1972. - Т.1: Степовий сфінкс. - С.114.

²Мірчук І. Месіанізм Липинського [1931] // Дві концепції української політичної думки Вячеслава Липинського - Дмитро Донцов / Уклад. проф. Г.Васькович. - [Б. м.], 1990. - С.38.

³Чижевський Д. Вячеслав Липинський як філософ історії [1932] // Чижевський Д. Філософські твори у чотирьох томах. - К., 2005. - Т.2.

⁴Зайкін В. Вячеслав Липинський як історик // Дзвони. - 1932. - Ч.6; Андрієвський Д. Правно-політичний і філософський світогляд В.К.Липинського // Там само; [Рудко В.] Донцов і Липинський [1943] // Сучасність. - 1992. - №6; Лисяк-Рудницький І. Вячеслав Липинський [1961] // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2 т. - К., 1994; Білас Л. Краків, Женева і філіяція “Кричевського”. До родовідної мислення В.Липинського // Вячеслав Липинський. Твори (Історична секція). - Філадельфія, 1980. - Т.2; Ісаїв В. Політична соціологія Вячеслава Липинського // Сучасність. - 1984. - Ч.6 (278).

⁵Яворський М. Провідні думки в розвитку історичної науки // Прапор марксизма. - 1929. - №1. - С.116.

⁶Галушко К. Консерватор на тлі доби: Вячеслав Липинський і суспільна думка європейських “правих”. - К., 2002; Русин М.Ю. Історіософія Вячеслава Липинського // Історія філософії України. - К., 1994; Бондарчук С. Елітарно-консервативна концепція Вячеслава Липинського (спроба позитивного аналізу) // Генеза. - 1997. - №1 (5); Остапчук Г.О. Націотворчі та державотворчі тенденції в історіософії Вячеслава Липинського: Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.05. - К., 1997.

⁷[Рудко В.] Донцов і Липинський. - С.81.

⁸Манхейм Карл, фон. Консервативная мысль // Карл Манхейм. Диагноз нашего времени. - М., 1994. - С.631.

⁹Там само. - С. 609.

¹⁰Цит. за: Манхейм К. Консервативная мысль. - С.610.

¹¹Липинський В. Листи до братів-хліборобів. - Київ-Гарвард, 1995. - С.375. [1926]

¹²Там само. - С.417.

¹³Він же. Релігія і церква в історії України [1925] // Політологічні читання. - 1994. - №1. - С.229.

¹⁴Він же. Листи до братів-хліборобів... - С.104.

¹⁵Там само. - С.116.

¹⁶Там само. - С.130.

¹⁷Переповідаючи В.Парето (на думку В.Ісаїва [Політична соціологія Вячеслава Липинського. - С.83]), Липинський так пише про постійне відновлення аристократії: “Головна причина цього історичного процесу лежить в тому, що розвиток матеріальної культури нації, який відбувається під поводом даної аристократії, все переростає політичні організаційні форми, витворені для нації владою цієї аристократії. Під впливом цього процесу, за панування всякої аристократії, формуються нові активні групи, які, спираючись на нові умови громадського життя, що витворились під пануванням старої аристократії, бажають цю стару аристократію усунути і, захопивши владу в свої руки, відповідно до своїх відмінних хотінь, інакше організувати і вести під своїм проводом націю” [Листи до братів-хліборобів. - С.188].

¹⁸[Рудко В.] Вказ. праця. - С.80.

¹⁹Той же В.Рудко пише, що Липинський “не вважаючи на пристрасність вдачі і нахил до сторонничости, коли то не були лише наслідки його недуги, є глибоко зрівноважений і

внутрішньо розмірений. Безперечно, той факт, що він належав до західної католицької церкви і то не лише формально, багато спричинилось до його внутрішньої дисципліни. Він є більш пластичний в думанню і вислові, а головню більш синтетичний, як Донцов” [Рудко В. Донцов і Липинський. - С.80]. Липинський справді більше апелює до розуму, Дмитро Донцов - до почуттів та настроїв. Це і зумовлює поступовий рух першого до соціології та позитивізму, а другого до «філософії життя» та волюнтаризму. І тому, будучи “одягненими” навіть в образну форму думки Липинського апелювали до раціонального начала, що спирається на дані досвіду, а не на сферу умоосяжного.

²⁰Липинський В. Листи до братів-хліборобів... - С.115.

²¹Там само. - С.118.

²²Там само. - С.70.

²³Чижевський Д. В'ячеслав Липинський як філософ історії. - С.228.

²⁴Липинський В. Листи до братів-хліборобів... - С.94.

²⁵Там само. - С.19.

²⁶Шацкій Ежи. Традиция. Обзор проблематики // Ежи Шацкій. Утопия и традиция. - М., 1990. - С.434.

²⁷Липинський В. Листи до братів-хліборобів... - С.397.

²⁸Там само. - С.398.

²⁹Там само. - С.399.

³⁰Там само. - С.392.

³¹Там само. - С.399.

³²Там само. - С.393.

³³Манхейм К. Консервативная мысль. - С.601.

Консервативна конкретність передбачає не розгляд історії нації *взагалі*, а розуміє її як рух у часі завдяки механізму традиціонування одиничних неповторних подій, сукупність яких не дозволяє порівнювати історію однієї нації з історіями інших. На конкретне сприйняття Липинським історичного процесу вказав ще Чижевський, навівши як ілюстрацію цієї конкретності таку цитату з його “Листів...”: “Кожна нація має лише таку традицію, яку вона сама собі в своїй історії витворила” [Чижевський Д. Вказ. праця. - С.235].

³⁴Дуже вдало про специфіку консервативного світовідчуття висловився свого часу англійський історик Майкл Оукшот: “Отож, бути консерватором означає віддавати перевагу знайомому перед незнайомим, випробуваному перед невипробуваним, фактові перед загадкою, дійсному перед можливим, обмеженому перед безмежним, близькому перед далеким, достатньому перед надмірним, зручному перед досконалим, теперішнім веселою перед утопічним блаженством” [Оукшот Майкл. Що означає бути консерватором // Консерватизм: Антологія. - К., 1998. - С.83].

³⁵Липинський В. Листи до братів-хліборобів... - С.93.

³⁶Там само. - С.42.

³⁷Там само. - С. XXVII.

³⁸Погляди Липинського на необхідність персоніфікації природженого ірраціонального почуття нації мають прямі аналогії з апологією монархізму у одного із засновників руху німецьких романтиків Новаліса (Фрідріха фон Гарденберга). Ось як бачить він містичний зв'язок між нацією і королівською сім'єю: “Истинная королевская пара для целостного человека есть то же самое, что конституция для его голого рассудка. Конституция интересна для нас лишь так же, как интересна буква... Что есть закон, если он не является выразителем любимой, вызывающей поклонение личности? Разве мистический суверен, то есть макроантропос (тобто держава зрозуміла в якості організму - В.А.), как всякая идея, не нуждается в некоем символе, какой символ может быть достойнее и приличнее, чем милый и прекрасный человек?” (Цит. за: [Хюбнер Курт. Нация: от забвения к возрождению. - М., 2001. - С.149-150]. [1991]).

³⁹Липинський В. Листи до братів-хліборобів... - С.88.

⁴⁰Там само. - С.93.

The basic categories of Lypynsky's historical philosophy (tradition, progress, elite, nation) are viewed. Based on the K.Mannheim's research, similarity of historical philosophy views to the Lypynsky's "ideal type" of conservatism is verified.